

Tipuri de cahle medievale descoperite la Ciacova în campaniile 2015 și 2017-2018

Silviu Iliuță^{}; Silviu Ene^{**}; Dorel Micle^{***}*

Abstract:

Ciacova is located on the course of Timișul Mort, an old branch of the Timiș River, which served as the main course during the medieval period. The town is located 28 km southwest of Timișoara, in the Timiș Plain, part of the Banat Plain, at an average altitude of 80 meters.

Archaeological research in the area began with systematic excavations led by Alexandru Rădulescu in 2000 and 2006, followed by preventive campaigns between 2013 and 2022. The findings include tableware, construction ceramics, metal objects, coins, and ceramic pipes. The most significant campaigns, conducted in 2015, 2017, and 2018, have been well documented in specialized literature.

One of the most notable artifacts discovered is the large number of tiles used for stove construction. Approximately 80 fragments or complete pieces have been analysed, with 33 having uncertain identification. These tiles are categorized and subcategorized, playing a key role in archaeological research, despite often being misclassified or overlooked in broader studies.

These findings provide valuable insights into the cultural and technological evolution of medieval Ciacova, although some results from the initial excavations in 2000 and 2006 remain largely unknown.

Cuvinte cheie: *Ciacova, stove tiles, ceramics, typology, islam*

Localitatea Ciacova este amplasată pe cursul râului Timișul Mort, un vechi braț al râului Timiș aflat în perioada medievală pe cursul principal. Orașul este situat la 28 de kilometri sud-vest de Timișoara. Din punct de vedere geografic vechiul târg medieval este plasat în Câmpia Timișului, o subunitate a Câmpiei Banatului subordonată la rândul ei Câmpiei de Vest și se află la o altitudine medie de 80 de metri.

Cercetările arheologice au început prin două campanii de săpături sistematice coordonate de Alexandru Rădulescu în anul 2000¹ și 2006² a căror rezultate au rămas, din păcate, în mare parte necunoscute și au fost continuate prin campaniile de săpături preventive din 2013-14³, 2015⁴, 2017-18⁵ și 2022⁶. Loturile de material

^{*} Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; iliuta.silviu1994@gmail.com

^{**} Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; enesilviu19@gmail.com

^{***} Universitatea de Vest, Timișoara; micle_d@yahoo.com

¹ Rădulescu 1999-2001.

² Rădulescu *et. al.* 2006-2007.

³ Flutur 2014.

⁴ Micle *et. al.* 2015.

⁵ Ene *et. al.* 2018, 81, Pl. 1.

⁶ Micle *et. al.* 2023; Micle *et. al.* 2023a.

arheologic sunt vaste și cuprind veselă de masă, ceramică de construcție, piese de metal, monede dar și pipe ceramice pentru fumat.

Campaniile 2015, 2017 și 2018 sunt cele mai bine reprezentate la momentul curent în literatura de specialitate, ele făcând obiectul mai multor studii. Având în vedere informațiile disponibile deja în literatura națională despre cetatea Ciacova în general și cercetările arheologice desfășurate aici în special am considerat redundantă includerea acestora în cadrul studiului de față.

Cahlele, piese folosite la construcția sobelor pentru încălzire sunt bine reprezentate în cadrul descoperirilor arheologice de la Ciacova, în lotul curent fiind incluse aproximativ 80 de astfel de artefacte fragmentare ori întregi dintre care 33 cu o identificare incertă. Astfel de artefacte, deși bine reprezentate în literatura națională, sunt de multe ori incluse în cadrul unor loturi mai largi, deseori eronat identificate și de cele mai multe ori prea puțin abordate de specialiști. În cadrul cercetării noastre cahlele sunt împărțite în mai multe categorii, la rândul lor împărțite în subcategorii, după cum urmează:

Cahle oală cu deschidere circulară – cea mai numeroasă categorie de cahle descoperită în cadrul cercetărilor efectuate la Ciacova cu 39 fragmente dintre care 22 fragmente certe și 17 incerte. Conform tipologiilor formale existente pot fi împărțite în patru categorii, după cum urmează:

Cahle oală cu deschidere circulară și corp tronconic

Categoria cahlelor oală cu deschidere circulară și corp tronconic este compusă din 13 fragmente de vas, dintre care trei întregibile. Așa cum punctează și numele categoriei, corpul acestora este tronconic, asemănător cu acela al paharelor moderne, pereții sunt ușor evazați spre exterior iar buza este dreaptă, modelată sub diverse forme folosind probabil șabloane prefabricate. Buzele cahlelor incluse în acest tip formal au diametre ale buzelor cuprinse între 10,00 și 13,00 cm, diametrul bazelor se situează între 9,00 și 5,00 cm iar înălțimea pieselor întregibile între 15,50 cm respectiv 15,80 cm. Pereții pieselor de acest fel sunt puternici, adesea cu urme de modelare la interior și au grosimi cuprinse între 0,30 și 1,10 cm. Tehnica de producție este asemănătoare vaselor pentru gătit și depozitat – piesele erau modelate la roata cu turație rapidă din pastă semifină de lut degresată cu nisip fin ori mediu și mica iar arderea este în principal oxidant incompletă.

Decorul apare pe o singură piesă sub forma unui brâu interior simplu (**Pl. 2 / 4**). Paleta coloristică cuprinde exemplare cărămizii (**Pl. 2 / 3; Pl. 3 / 2, 4; Pl. 4 / 2-3; Pl. 5 / 5**), cărămiziu-roșiatice (**Pl. 5 / 4**), brune (**Pl. 4 / 1**) și negricioase (**Pl. 2 / 4; Pl. 3 / 3**).

Piesele întregibile au culori cărămizii (**Pl. 3 / 1; Pl. 2 / 1**) și brune (**Pl. 2 / 2**) cu urme vizibile de ardere secundară la exterior și interior. Cahlele de acest fel se încadrează în tipul *Marcu-Istrate A.a.1* subtip 3 și sunt databile, conform aceleași lucrări în perioada secolelor XV-XVI. La Ciacova astfel de piese apar în contexte mai târzii alături castroane, farfurii, cești ori fragmente de ulcioare gri, „de Mohács”.

Analogii pentru piesele descoperite la Ciacova se regăsesc la Bodrog⁷, Lugoj⁸; Șimand, Arad, Hunedoara, Cristuru Secuiesc⁹ și Șiria¹⁰, în România; Barcs¹¹, în Ungaria și Belgrad¹², în Serbia.

Cahle oală cu deschidere circulară și corp bitronconic

Cahlele cu corp bitronconic sunt reprezentate în cadrul studiului meu de 9 fragmente dintre care trei certe și șase incerte. Din păcate nici unul dintre vasele descoperite nu a putut fi întregit, unele forme rămânând fără corespondent chiar și după consultarea bibliografiei de specialitate referitoare la această categorie de material.

În ceea ce privește tehnicile de producție, cahlele cu corp bitronconic sunt modelate folosind metode și materiale similare cu cele descrise anterior, degresantul preferat fiind nisipul fin și mica. O noutate tehnologică observată la cahlele bitronconice este prezența smălțului verde pe unele dintre forme – parțial la exterior și complet la interior.

Buzele cahlelor de acest tip au diametre cuprinse între 12,00 și 17,00 cm în timp ce grosimea pereților se situează în jurul valorii de 0,40-1,00 cm.

Conform celor expuse mai sus voi trata mai întâi formele incerte – vase a căror morfologie sugerează apartenența la categoria cahlelor însă din cauza fragmentării rămân neconcludente. Piesele în cauză au buze drepte, îngroșate în partea superioară (**Pl. 5 / 1-2**), ușor evazate spre interior (**Pl. 5 / 3**), trase puternic spre exterior și îngroșate (**Pl. 13 / 4-5**), ori frânte și modelate sub forma unor benzi (**Pl. 13 / 1**). Buza piesei are pe suprafața exterioară resturi de angobă exfoliate care par să fi fost acoperite de smălț de culoare închisă – maroniu sau verde.

Formele certe pot fi împărțite în două categorii: smălțuite și nesmălțuite. În categoria cahlelor oală cu deschidere circulară și corp tronconic smălțuite am încadrat două fragmente de vas cu buza frântă și întoarsă spre exterior la 90° (**Pl. 13 / 2-3**). Buzele lor sunt decorate în partea superioară cu două caneluri concentrice. Suprafața interioară a vaselor este acoperită parțial de angobă albă și complet de smălț. Piesele de acest tip au diametre cuprinse între 13,00 și 15,00 cm și conform bibliografiei, înălțimi de aproximativ 10,00 cm respectiv diametre ale bazelor de 5,00 cm¹³ și o datare largă – forma făcându-și apariția în secolul al XVI-lea. La Oradea astfel de exemple sunt datate, mai degrabă, la finalul secolului al XVI-lea ori începutul celui următor¹⁴. În ceea ce privește morfologia vasele de acest tip aveau diametre mai mari decât înălțimea, corp bitronconic prevăzut cu un inel median

⁷ Mărginean 2007, p. 148 / Pl. II / 1.

⁸ Pinca 2001, p. 339, Pl. V.

⁹ Marcu-Istrate 2004, p. 56.

¹⁰ Mărginean 2007, p. 148 / Pl. II / 2.

¹¹ Kovács *et. al.* 2014, p. 163, Fig. 6 / 18.

¹² Bikić 1994, p. 104, Fig. 41 / 4-7; p. 106, Fig. 42 / 1-7; Bikić 2003, p. 88, Tip XVI / 3.

¹³ Marta 2013, p. 207.

¹⁴ Marta 2013, p. 160.

bombat și fund drept. Buzele lor erau adesea decorate cu caneluri succesive și suprafața interioară era întotdeauna smălțuită¹⁵.

În ceea ce privește cahlele nesmălțuite în cadrul lotului curent am încadrat un singur fragment de bază datorită diametrului mic (5,00 cm) și a morfologiei pereților (PI. 7 / 3). Vasul este modelat din pastă semifină de lut, degresat cu nisip fin și mica și este ars oxidant complet.

În cadrul tipologiei amintite mai sus cahlele oală cu deschidere circulară și corp bitronconic sunt încadrate categoria *Marcu-Istrate A.a.1* subtip 1. Analogii pentru piesele descoperite la Ciacova am întâlnit la Făget¹⁶, Oradea¹⁷, Șoimoș¹⁸, cetatea Turnu¹⁹, în România; Barcs²⁰, Budapesta²¹, Gyula²², Kanizsa²³, în Ungaria ori Belgrad²⁴, în Serbia.

Cahle oală cu deschidere circulară și corp în formă de cupă

În cadrul categoriei cahlelor circulare cu corp în formă de cupă am încadrat trei vase – toate considerate cu certitudine forme de acest fel. Dintre cele trei vase unul este întreg și două sunt fragmentare. Tehnica de producție este similară cu aceea folosită și în cadrul altor forme asemănătoare – vasele sunt modelate la roata rapidă din pastă semifină de lut degresată cu nisip fin și mica, arse în atmosferă oxidantă, complet.

Cahla întreagă are diametrul gurii de 11,45 cm respectiv cel al bazei de 3,60 cm, pereți groși de 0,80 cm și o înălțime de 12,40 cm (PI. 12 / 1) în timp ce exemplarele fragmentare, în speță baze, au diametre de 4 (PI. 12 / 3) respectiv 2,40 cm (PI. 12 / 2).

Conform lucrării deja menționate, vasele se încadrează în tipul *Marcu-Istrate A.a.1* subtip 9 și sunt în general datate în secolul al XVI-lea²⁵.

Buzele cahlelor de acest tip sunt ușor evazate spre exterior, rotunjite în partea superioară și prevăzute cu un guler decorativ la interior. Conform descoperirilor de efectuate în cetatea Belgradului astfel de piese sunt atribuite secolelor XVI-XVII²⁶.

La Timișoara, în cadrul descoperirilor efectuate pe strada Lucian Blaga sunt menționate piese similare cu cele de la Ciacova, fiind considerate producții legate de

¹⁵ Marta 2013, p. 295, Pl. XXII / 4-5.

¹⁶ Popa *et. al.* 1991, p. 35, Fig. 6 / 29.

¹⁷ Marcu-Istrate 2004, Pl. 104 / 58-62; Emödi 2007, tábla 6 / 5; Marta 2013, p. 295, Pl. XXII / 4-5.

¹⁸ Kopeczny, Mărginean 2014, p. 268, Pl. 4 / 1-2.

¹⁹ Gașpar 2019a, p. 152, Pl. VI. / 3a-b.

²⁰ Kovács 2021b, p. 344, Fig. 14 / 1-2, 4-5.

²¹ Sabján, Végh 2003, p. 288, Ill. 5; p. 289, Ill. 6; Bertalan 2004, p. 57, kép 5; p. 65, kép 46.

²² Szalai 2017, p. 480, Fig. 3 / 17-19.

²³ Kovács 2003, p. 173, kép 7 / 7.

²⁴ Bikić 2003, p. 88, Tip XVI / 5.

²⁵ Marcu-Istrate 2004, p. 57.

²⁶ Bikić 2003, p. 88.

atelierele din Câmpia Panonică și dateate începând cu secolul al XVI-lea²⁷. Analogii pentru piesele descoperite la Ciacova am mai identificat la Mălăești, Nădab ori Șiria²⁸, în România și la Baja²⁹, Barcs³⁰, Bátazék³¹, Budapesta³² și Gyula³³, în Ungaria.

Cahle castron cu deschidere circulară și corp tronconic

Categoria cahlelor castron cu deschidere circulară și corp tronconic de tip *Marcu-Istrate A.b.1* este cea mai puțin numeroasă între vasele cu deschidere circulară numărând doar cinci exemplare dintre care trei certe și două incerte. În ceea ce privește tehnica de producție, procesul de manufacturare nu diferă față de cel al cahlelor discutate până acum. Toate vasele încadrate în categoria de față sunt modelate la roata cu turație rapidă din pastă semifină degresată cu nisip fin și mica. Suprafețele lor au culori deschise din spectrul cărămiziuului iar arderea este în proporție covârșitoare oxidant completă.

Vasele incerte încadrate în categoria curentă au diametre cuprinse între 24,00 și 10,00 cm și reprezintă fragmente problematice datorită dificultăților întâmpinate în reconstituirea dimensiunilor inițiale din cauza fragmentării intense (**Pl. 3 / 6; Pl. 7 / 1**).

Vasele considerate cu certitudine cahle castron au diametre cuprinse între 10,00 și 14,00 cm și grosimi ale pereților situate în jurul valorii de 0,50 cm. Judecând după unghiurile pereților și diametrele vaselor formele erau probabil scunde. (**Pl. 3 / 5; Pl. 4 / 4-5**).

Conform analogiilor identificate în bibliografia de specialitate cahlele castron cu deschidere circulară și corp tronconic sunt dateate în secolul al XVI-lea³⁴. Cahle de acest tip au fost identificate la Barcs³⁵ și sunt dateate în general în perioada otomană.

Cahle oală cu deschidere rectangulară și corp tronconic

Categoria cahlelor cu deschidere rectangulară este a doua cea mai numeroasă între descoperirile efectuate în campaniile 2015, 2017 și 2018 și cuprinde 23 de fragmente, 19 certe și 3 incerte. Dintre cele 19 fragmente certe, trei sunt exemplare de cahle întregibile care pot clarifica majoritatea necunoscutelor privitoare la proporțiile fizice ale pieselor pe lângă bibliografia de specialitate disponibilă.

Cahlele oală cu deschidere rectangulară au formă concavă și corp tronconic, nedecorat. Sunt fabricate din pastă semifină de lut degresată cu nisip fin ori mediu și mica și sunt arse oxidant complet ori incomplet în proporții egale. În ceea ce privește

²⁷ Gașpar 2018, p. 113; p. 147, Fig. 11 / 5, 7a-b.

²⁸ Marcu-Istrate 2004, p. 57.

²⁹ Kovács 2006, p. 286, kép 10/ 6, 5, 8.

³⁰ Kovács 2021b, p. 346, Fig. 15 / 1-5; p. 347, Fig. 16 / 4, A; p. 348, Fig. 18 / 1.

³¹ Pusztai 2003, p. 307, Ill. 5 / 3.

³² Zádor 2004, p. 223, kép 3.

³³ Szalai 2017, p. 478, Fig. 2 / 1-2.

³⁴ Marcu-Istrate, 2004, p. 61.

³⁵ Kovács 1998, p. 173, kép 15 / A; Kovács 2021b, p. 344, Fig. 14 / 7-11; p. 347, Fig. 16 / 6.

modelarea acestora, pentru cahlele de formă rectangulară ori triunghiulară³⁶ tehnica folosită era mixtă: corpul cahleii era modelat la roata cu turație rapidă în timp ce buza era formată într-un tipar de formă rectangulară ori triunghiulară prin presarea lutului moale, după care piesa era netezită cu apă³⁷.

Paleta coloristică a cahlelor cu deschidere rectangulară variază, fiind înregistrate exemplare cărămizii-deschis (**Pl. 9 / 1**), cărămizii-roșiatice (**Pl. 7 / 2; Pl. 8 / 5**), brune (**Pl. 8 / 6, 8**) ori negre (**Pl. 7 / 7**) în cazul pieselor arse secundar.

În ceea ce privește piesele întregibile, toate exemplarele documentate au suprafețe de culori închise în speță brun negricios și sunt arse secundar mai ales în zona bazei (**Pl. 6 / 1-3**). Deschiderea gurilor este mare și au o înălțime situată între 5 și 10,50 cm respectiv o medie a grosimii pereților de 0,90 cm și un diametrul al bazelor cuprins între 7,00 și 9,50 cm. Conform singurei lucrări de anvergură care tratează problematica cahlelor din spațiul cunoscut astăzi drept Banat, cahlele oală cu deschidere rectangulară de adâncime medie și mică, de tip *Marcu-Istrate A.a.4* subtip 3 sunt date în secolele XV-XVIII³⁸. Conform înălțimii și deschiderii pieselor descoperite la Ciacova, cahlele întregibile identificate aici sunt date în secolele XVI-XVII³⁹. Din păcate, stadiul curent al cercetării nu îmi permite datarea fragmentelor (**Pl. 7 / 4-6, 8; Pl. 8 / 1-8; Pl. 9 / 1-4; Pl. 11 / 6, 9**) întrucât singura metodă viabilă de datare identificată de mine în cadrul literaturii de specialitate este bazată pe studierea formei întregi și nu pe morfologia buzelor. Judecând după grosimea pereților și aspectul suprafețelor, piesele par să se încadreze în același interval temporal menționat anterior.

Astfel de piese erau folosite fie ca olan, pentru susținerea plăcilor fie independent, lucru care presupunea o structură de plăci deja existentă⁴⁰. Analogii pentru piesele descoperite la Ciacova am regăsit la Alba Iulia, Cetatea de Baltă, Cluj-Napoca, Crișan, Șimand, Vințu de Jos, Sânpetru, Zalău⁴¹, Cristurul Secuiesc⁴²,

³⁶ La Ciacova nu am identificat până acum exemplare de formă triunghiulară.

³⁷ Ștular 2014, p. 159, Fig. 6.8 / a-d.

³⁸ Marcu-Istrate 2004, p. 58.

³⁹ Marcu-Istrate 2004, p. 60.

⁴⁰ Marcu-Istrate 2004, p. 59.

⁴¹ Marcu-Istrate 2004, p. 61.

⁴² Benkő *et. al.* 1997, p. 85, kép 12 / 2-6.

Făget⁴³, Lugoj⁴⁴, Cetatea Liteni⁴⁵, Oradea⁴⁶ și Șoimoș⁴⁷, în România; Baja⁴⁸, Barcs⁴⁹, Budapesta⁵⁰, Gyula⁵¹, Pápa⁵², Szolnok⁵³ și Vâl⁵⁴, în Ungaria ori Belgrad⁵⁵, în Serbia.

Cahle plăci decorative

Deși diverse din punct de vedere al decorului, cahlele plăci descoperite la Ciacova sunt puternic fragmentate și o eventuală încercare de stabilire a tipurilor ori a tuturor sistemelor de fixare mi se pare redundantă în acest stadiu al cercetării. Pentru a înlesni lizibilitatea textului am împărțit acest tip formal în două categorii bazate pe tratamentul aplicat suprafețelor exterioare, după cum urmează:

Cahle plăci smălțuite

Cahlele plăci smălțuite sunt reprezentate de șase fragmente – patru buze și doi pereți. Conform suprafețelor păstrate și a resturilor sistemelor de prindere este posibil ca acestea să se încadreze în categoria cahlelor plăci de formă rectangulară cu aversul în același plan, încadrate în tipul *Marcu-Istrate D.4*. Pieseile sunt în general modelate din lut caolino degresat cu nisip mediu și fin folosind probabil tipare în care se presa lutul. Suprafața exterioară este foarte bine netezită și acoperită cu un strat de smalt verde de grosime variabilă (**Pl. 11 / 2-4, 8**). În ceea ce privește fragmentele de pereți de cahle plăci smălțuite, aceștia sunt modelați din pastă semifină de lut ars oxidant complet iar motivele decorative observate pe suprafața lor pot fi puse cel puțin parțial în legătură cu cahlele cu motive religioase ori heraldice.

Prima piesă (**Pl. 11 / 10**) înfățișează, probabil, o figură feminină (o sfântă ?) cu trăsăturile faciale schițate superficial⁵⁶, cu capul acoperit de un veșmânt. Gâtul, umerii și mâna stângă sunt vizibile în partea inferioară a fragmentului. În mâna stângă personajul figurat pe vas pare să țină un obiect pe care nu am reușit să-l identific.

În cel de-al doilea exemplu, fragmentarea puternică îngreunează, de asemenea, identificarea însă cele trei variante plauzibile pot fi, în ordinea probabilității: 1. Cahlă cu motivul dragonului eclipselor ori a opta planetă; 2. cahlă cu motive vegetale,

⁴³ Popa *et. al.* 1991, p. 35, Fig. 6 / 28.

⁴⁴ Pinca 2001, p. 336, Pl. II.

⁴⁵ Marcu-Istrate 2004a, p. 165, Pl. 2 / 7; p. 166, Pl. 3 / 3-4.

⁴⁶ Emödi 2007, tábla 11 / 6; tábla 14; Marta 2013, p. 295, Pl. XXII / 2-3.

⁴⁷ Kopeczny, Mărginean 2014, p. 267, Pl. 3 / 1.

⁴⁸ Kovács 2006, p. 285, kép 9 / 2.

⁴⁹ Kovács 2001, p. 218, Fig. 16.

⁵⁰ Gerelyes 1991, p. 69.

⁵¹ Szalai 2017, p. 480, Fig. 3 / 14-15.

⁵² Kolláth 2013, p. 175, kép 15 / 2-3.

⁵³ Kovács 1984, p. 194, 26 / 2-4, 6.

⁵⁴ Hatházi, Kovács 1997, p. 211, Fig. 11 / 1-4.

⁵⁵ Bikić 1994, p. 104, Fig. 41 / 2.

⁵⁶ Cahla a fost modelată probabil într-o matriță creată la rândul ei după o patriță; pentru explicații suplimentare vezi Gruia 2012, p. 21-23.

asemănătoare cu cele descoperite la Čabrad⁵⁷, în Slovacia; 3. cahlă cu motive heraldice asemănătoare cu cele observate pe o piesă descoperită la Litovel⁵⁸, în Cehia; 4. Cahlă cu motive religioase - scena uciderii balaurului de către sfântul Gheorghe – o scenă în care arma sfântului este ridicată, în semn de victorie⁵⁹ (**Pl. 11 / 11**). Dragonul ori a opta planetă este un decor importat în arta islamică pe filieră indiană și iraniană. În arta islamică personajul mitologic era figurat sub mai multe forme: cu sau fără picioare ori aripi, cordiform, dublu, dublu împletit și așa mai departe, conotația motivului fiind atât pozitivă cât și negativă⁶⁰. În mitologia indiană dragonul era socotit ca fiind responsabil de eclipse, creatura fiind cea care devora soarele⁶¹. Motivul dragonului eclipselor a ajuns în zona de graniță a Imperiului Otoman, probabil, odată cu musulmanii practicanți ai sufismului, de obicei derviși – atestați în apropierea Ciacovei, la Denta ori Timișoara. Pentru practicanții sufismului dragonul simboliza transformarea morală pe cale spirituală care trebuia, de cele mai multe ori, să fie mediată de o creatură mistică⁶².

În cazul motivului balaurului, acesta pare a fi, în cazul cahlăi descoperită la Ciacova, reprezentat stilizat – urechile, ochii și prima pereche de picioare fiind reprezentate subtil, fără detalii, cu gura deschisă și privirea în sus. Din păcate, ambele piese sunt lipsite de context, astfel singura metodă viabilă de datare rămâne asocierea lor cu altele similare. În cadrul literaturii de specialitate scene asemănătoare sunt date în secolele XV-XVII. Judecând după caracteristicile morfologice ale pastei și smalțului, piesele de la Ciacova pot fi datate în perioada secolelor XVI-XVII⁶³. A – a

Un exemplu interesant îl reprezintă un fragment de cahlă de coronament ori de cahlă placă decorativă modelat din pastă comună de lut sub forma unui baton ceramic de formă rectangulară în secțiune (**Pl. 12 / 5**) acoperit direct peste pasta ceramică cu smalț de culoare maronie pe două dintre fețe. Piesa are analogii foarte bune la Gdansk⁶⁴, în Polonia însă piese de acest fel apar sub alte configurații morfologice și în spații geografice mai apropiate, precum Șoimoș⁶⁵, Budapesta ori Pécsvárad⁶⁶.

Cahle plăci nesmălțuite

Cahlele plăci nesmălțuite pot fi și ele împărțite în două categorii, după cum urmează: din pastă comună de lut – cinci exemplare și din pastă caolinoasă – un

⁵⁷ Rakonczay 2019, p. 252-254.

⁵⁸ Hlubek 2013, p. 338.

⁵⁹ Gruia 2006, p. 37 / T14; p. 39 / M18.

⁶⁰ Boldureanu *et. al.* 2023, p. 32.

⁶¹ Kuehn 2012, p. 8.

⁶² Vezi Kuehn 2011.

⁶³ Marcu-Istrate 2004, p. 87-89; p. 92-94; Pl. 155 / 58.

⁶⁴ Krasowska 2016, p. 520, Fig. 6 / j.

⁶⁵ Kopeczny, Mărginean 2014, p. 267, Pl. 3 / 3.

⁶⁶ Orosz 2012, p. 426, Fig. 8.

exemplar (**Pl. 11 / 7**). Cahlele din pastă comună pot fi decorate (**Pl. 10 / 6-7; Pl. 11 / 1**) și nedecorate (**Pl. 10 / 8; Pl. 11 / 5**).

Din păcate, singurele motive care se pot distinge și descifra sunt reprezentate pe cahla placă cu o posibilă scenă de vânătoare – pe ea fiind figurate mai multe animale sălbatice, după cum urmează: căprioara, lupul și două specii de păsări sălbatice – probabil fazan și dropie. În partea superioară a cahleii sunt vizibile o pereche de picioare similare ca mod execuție cu cele ale dropiei figurată pe aceeași piesă.

Ca datare, majoritatea pieselor nedecorate provin din contexte în care se pot asocia materialului ceramic specific secolelor XVI-XVII precum castroane, ulcioare gri, fragmente de cești din ceramică de Iznik și altele. Din cauza gradului de fragmentare al pieselor identificarea analogiilor în cadrul bibliografiei de specialitate a fost anevoioasă. O analogie apropiată am în ceea ce privește decorul și morfologia pentru cahla placă (**Pl. 10 / 6**) am identificat la Lugoș⁶⁷. Având în vedere dimensiunile fizice ale pieselor (**Pl. 10 / 6, 7**) este posibil ca acestea să fie de fapt fragmente de plăci pavimentare – obiecte folosite la decorarea interiorului construcțiilor laice și religioase⁶⁸.

Cahle nișă

Categoria cahlelor nișă este una dintre cele mai slab reprezentate în cadrul cercetărilor efectuate la Ciacova, din cele trei campanii amintite rezultând un număr de cinci piese dintre care patru certe și una incertă. În cadrul lotului curent toate cahlele nișă au formă dreptunghiulară cu secțiune în arc de cerc. Acestea erau, se pare, fixate prin îngroparea peretelui anterior în lut⁶⁹. Conform tipologiei, cahlele nișă de formă dreptunghiulară se încadrează în tipul *Marcu-Istrate A.c.4*.

În ceea ce privește tehnica de producție, aceasta este identică cu cele prezentate anterior cu mențiunea că modelarea diferă. Inițial, olarul modela un cilindru pe care îl secționa, în cele mai multe cazuri median, folosind o unealtă specifică – probabil un cuțit. În privința arderii, toate piesele lotului curent sunt arse în tehnică mixtă însă predomină arderea oxidantă completă – paleta coloristică fiind exclusiv din spectrul cărămizului.

Privitor la morfologia pieselor descoperite la Ciacova se pot observa cu ușurință două tendințe privitor piesele de acest fel: fabricate din jumătăți de cilindrii (**Pl. 10 / 1-3**) respectiv din pătrimi de cilindrii (**Pl. 10 / 4**). Din punct de vedere logistic piesele obținute din pătrimi de cilindrii sunt superioare – scutind olarului mai mult timp și resurse.

O piesă aparte, incertă, se remarcă prin tratamentul suprafeței interioare – aceasta fiind acoperită cu smalt brun direct peste pasta ceramică netezită superficial

⁶⁷ Pinca 2001, p. 344, Pl. X. / 2.

⁶⁸ Vezi Batariuc 2000.

⁶⁹ Marcu-Istrate, 2004, p. 62-63.

(**Pl. 10 / 5**). Dimensiunile pieselor descoperite la Ciacova sunt variabile, înălțimile cahlilor fiind cuprinse între 1,00 și 7,80 cm în timp ce tuburile din care au fost fabricate au avut inițial diametre situate între 8,30 și 15,00 cm.

Conform literaturii de specialitate piesele de acest fel sunt datate în secolele XV-XVI și sunt utilizate până la jumătatea celui din urmă⁷⁰. La Ciacova, piesele de acest fel apar în straturi⁷¹ datate mai târziu, la finalul secolului al XVI-lea și probabil începutul celui următor. Analogii pentru piesele discutate am identificat la Cluj-Napoca, Oradea, Sebeș, Vințu de Jos⁷², cetatea Liteni⁷³ și Timișoara⁷⁴.

Cahle de formă neidentificată

Categoria este reprezentată de o singură piesă de formă bitronconică de dimensiuni relativ mici, cu un diametru al bazei de 3,20 cm și o grosime a peretelui de 0,80 cm. Conform liniilor generale ale vasului este posibil ca fragmentul de față să facă parte dintr-o variație mai târzie a cahlilor oală cu deschidere circulară și corp bitronconic (**Pl. 12 / 4**) întrucât suprafața interioară este acoperită de smalt verde și urme de var iar suprafața exterioară este nesmălțuită. În ceea ce privește tehnica de producție, la fel ca în majoritatea celorlalte categorii, nu au fost observate diferențe notabile – pasta este degresată cu nisip fin și mica iar arderea este oxidant completă.

Pereți de cahlă oală

Pereții de cahlă oală, diverși din punct de vedere al tehnicii decorative, sunt modelați din pastă comună de lut arsă oxidant complet și incomplet în proporții asemănătoare și pot fi, la rândul lor, împărțiți în două categorii: fragmente smălțuite respectiv nesmălțuite. În cazul fragmentelor smălțuite, trei la număr, vasele au fost decorate la interior cu brâuri simple (**Pl. 9 / 6-7**) ori cu brâuri cu alveolații ovoidale orientate oblic (**Pl. 9 / 8**). Cahlele oală nesmălțuite, în număr de cinci, prezintă motive decorative similare: brâuri simple, subtile (**Pl. 9 / 10**), brâuri decorate cu alveolații circulare (**Pl. 9 / 11**), brâuri decorate cu unghia (**Pl. 9 / 12**), brâuri cu aspect șerpuit (**Pl. 9 / 5**) precum și brâuri decorate cu alveolații ovoidale oblice (**Pl. 9 / 9**). În cazul pereților de cahlă oală am considerat necesară separarea lor într-o categorie distinctă întrucât aceștia nu permit determinarea formei vasului din care au făcut parte. Analogii pentru fragmentele descoperite la Ciacova am identificat în cadrul săpăturilor efectuate la Lunga, jud. Covasna⁷⁵, Timișoara⁷⁶ și Gyula⁷⁷, în Ungaria.

⁷⁰ Marcu-Istrate, 2004, p. 63.

⁷¹ Astfel de piese au fost recuperate exclusiv din șanțurile de apărare ale cetății.

⁷² Marcu-Istrate 2004, p. 63.

⁷³ Marcu-Istrate 2004a, p. 164, Pl. 1 / 3-4.

⁷⁴ Kopeczny 2007, p. 114, Fig. 75 / 5.

⁷⁵ Puskás 2010, p. 232, tábla 2 / 1.

⁷⁶ Kopeczny 2007, p. 108, Fig. 72 / 8; p. 112, Fig. 74 / 1, 6-8.

⁷⁷ Szalai 2017, p. 480, Fig. 3 / 14-16.

Concluzii

Lotul de cahle și fragmente de cahle recuperat în timpul săpăturilor de la Ciacova este numeros și reflectă, în mare, tendințele general valabile în perioada secolelor XVI-XVII. Descoperirile de astfel de artefacte sunt comune pentru mai toate așezările medievale, analogii pentru piesele de la Ciacova fiind identificate în literatura națională și internațională. Privitor la tipologia pieselor o eventuală reclasificare a lor ni s-a părut neproductivă și am ales, în consecință, utilizarea tipologiei extensive creată de dr. Daniela Marcu-Istrate.

Analiza lotului de cahle descoperite la Ciacova relevă diversitatea și complexitatea artefactelor utilizate în construcția sobelor de încălzire. În ciuda caracterului fragmentar al pieselor, acestea oferă informații relevante despre tehnicile de producție, funcționalitate și evoluția decorului în cadrul acestui tip de ceramică. Categoriile identificate indică o preferință locală pentru modele utilitare cu evidente influențe regionale. Decorurile rare și paleta cromatică restrânsă sugerează un accent pus pe funcționalitate și producție de serie, mai degrabă decât pe aspectul estetic. Cercetarea contribuie, astfel, la îmbunătățirea înțelegerii contextului cultural și economic al zonei Ciacova în perioada medievală și oferă o bază pentru studii comparative cu alte situri similare din regiune.

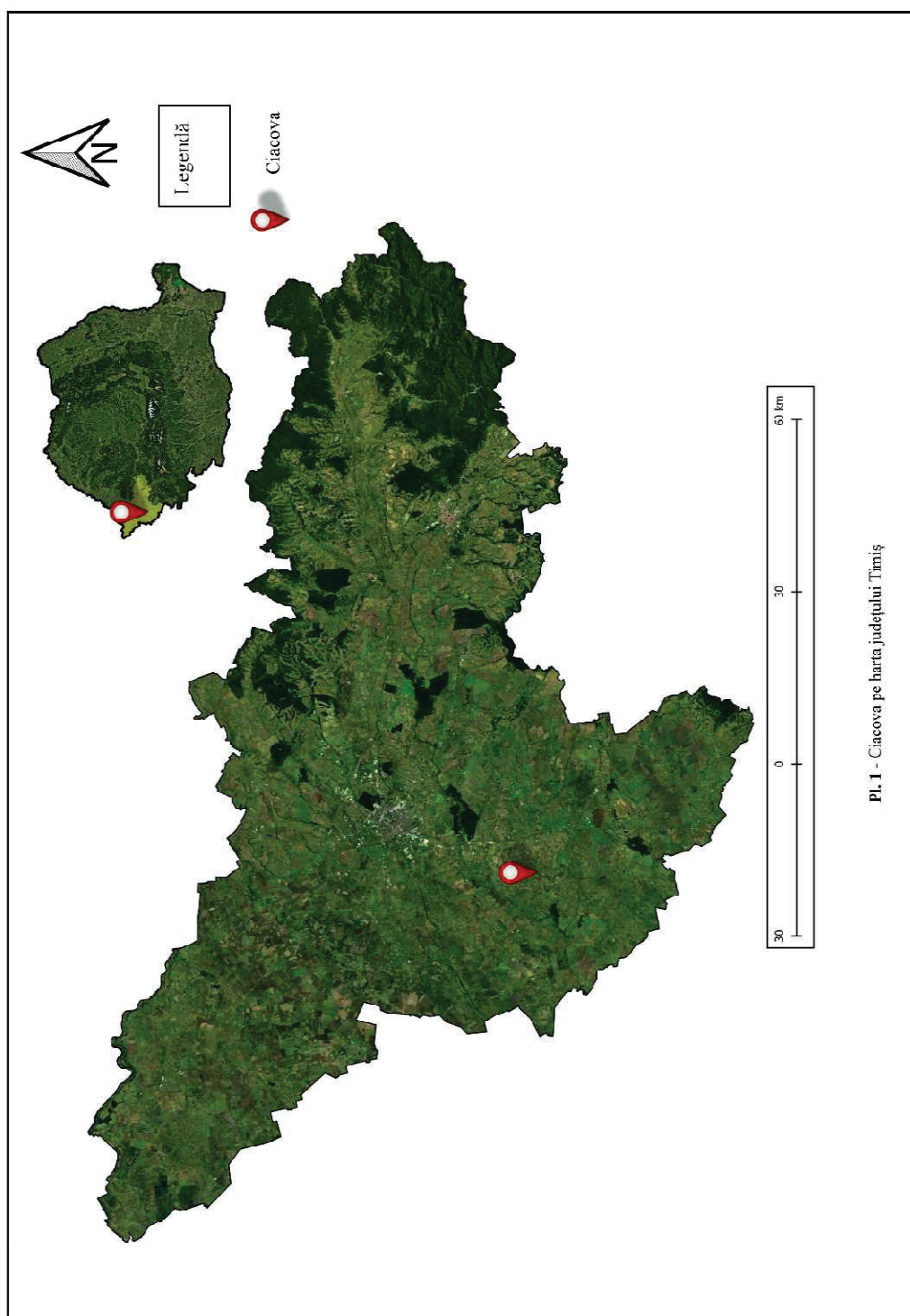
BIBLIOGRAFIE

- Batariuc 2000, Batariuc P. V. , *Plăci pavimentare ceramice descoperite la Suceava*, Arheologia Medievală, III, Brăila, 2000, p. 201-218.
- Benkő et. al. 1997, Benkő E., Demeter István, Székely Attila, ***Középkori mezőváros a Székelyföldön***, Eerdélyi múzeum-egyesület, Cluj, 211 p., 45 figuri, 51 planşe, ISBN 973-96946-8-3.
- Bertalan 2004, Bertalan V., *Török, illetve törökkori kerámia óbudáról*, Budapest Régiségei, XXXVIII, 2004, p. 51-67.
- Bikić 1994, Bikić V., ***Medieval pottery from Belgrade***, CICERO, Belgrad, 147 p., 45 figuri, 2 hărţi, 11 ilustraţii, ISBN -.
- Bikić 2003, Bikić V., ***Gradska keramika Beograda (16–17. vek)***, Beograd Arheoloski Institut, Belgrad, 192 p., 35 figuri, ISBN 86–80093–24–6.
- Boldureanu et. al. 2023, Boldureanu A., Dregaciova L., Nicolae E., ***Monede şi obiecte de metal descoperite la Costeşti, raionul Ialoveni***, Biblioteca „Tyragetia” XL, Chişinău, 256 p., 18 figuri, 54 planşe, 3 tabele, 2 hărţi, ISBN 978-5-36241-121-3.
- Emödi 2007, Emödi T., *Leletmentésekből származó 15-17. századi kályhacsempék Váradról és környékéről*, Gazda Enikő (ed), ***Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából. Új sorozat***, 2, XII, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Napoca, 198 p., 430, ISBN 978-973-8231-88-7, p. 117-132.
- Ene et. al. 2018, Ene S., Micle D., Iliuţă S., Diaconu A., *O privire sintetică asupra rezultatelor campaniilor arheologice 2017, 2018 desfăşurate în oraşul Ciacova, jud. Timiş, în punctele curte „Culă”, str. Timiş şi Piaţa Cetăţii*, Patrimonium Banaticum, VIII, Timişoara, 2018, p. 69-102.
- Flutur 2014, Flutur A., *Raport de cercetare arheologică preventivă Ciacova, jud. Timiş – „Târgul medieval Ciacova” – str. N. Bălcescu – str. D. Obradovici* (raport), Timişoara, 2014.
- Gaşpar 2018, Gaşpar A., *Ceramica otomană (secolele XVI-XVII) de la Timişoara, provenită din cercetările arheologice efectuate pe str. L. Blaga (2014)*, Alexandru Flutur, Daniela Tănase, Ana Cristina Hamat (eds.), ***Cercetări arheologice în centrul istoric al Timişoarei – strada Lucian Blaga; campania 2014***, Editura Mega, Cluj-Napoca, 262 p., ISBN 978-606-543-955-9, p. 101-158.
- Gaşpar 2019, Gaşpar A., *Ceramica din perioada otomană târzie descoperită recent la cetatea Turnu. Analiză preliminară*, Buletinul muzeului judeţean Teleorman, 11, Alexandria, 2019, p. 133-152.
- Gerelyes 1991, Gerelyes I., *Török leletgyűjtések a budavári palotából (1972-1981)*, Tanulmányok Budapest Múltjából, XXIII, Budapest, 1991, p. 21-75.
- Gruia 2006, Gruia A.-M., *Saint George on Medieval Stove Tiles from Transylvania, Moldavia, and Wallachia – An Iconographical Approach*, Studia Patzinaka, 3, 2006, p. 7-48.

- Gruia 2012, Gruia A.-M., *Povestiri la gura sobei – Catalog selectiv al colecției de cahle a Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 120 p., 35 figuri, ISBN -.
- Háthazi, Kovács 1997, Háthazi G., Kovács G., *A post medieval assemblage from Vál*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 49, Budapesta, 1997, p. 195-225.
- Hlubek 2013, Hlubek L., *Soubor gotických kachlů ze sbírky bývalého okresního vlastivědného muzea v Litovli*, Pravěk, 21, 2013, p. 333-356.
- Kolláth 2013, Kolláth Á., *16-19. századi kerámiatípusok Pápán*, Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapesta, 2013, p. 151-184.
- Kopeczny 2007, Kopeczny Z., *Ceramica medievală locală*, În: Florin Drașovean, Feneșan C., Flutur A., Szentmiklosi A., El Susi G., Kopeczny Z., M-Kiss H., Șepilici R., Dinu N., (Ed. Florin Drașovean) **Timișoara în amurgul evului mediu**, Editura Mirton, Timișoara, 368 p., 168 figuri, ISBN -, p. 85-126.
- Kopeczny, Mărginean 2014, Kopeczny Z., Mărginean F., *Medieval Stove Tiles in the Collection of the Museum of Banat Discovered in the Fortification of Șoimoș (Arad County)*, Ziridava, 28, Arad, 2014, p. 259-274.
- Kovács 1984, Kovács G., *Török kerámia Szolnokon*, János Damjanich Museum, Szolnok, 187 p., 35 planșe, ISBN -.
- Kovács 1998, Kovács G., *A Barcsi török palánkvár kerámialeletei*, Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapesta, 1998, p. 155-180.
- Kovács 2001, Kovács G., *Ceramic finds from Bajcsa fort (1578-1600)*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta, 2001, p. 195-221.
- Kovács 2003, Kovács G., *Jegyzetek a kanizsai vár 16-17. századi kerámialeleteihez*, Zalai Múzeum, 12, Zalaegerszeg, 2003, p. 155-176.
- Kovács 2006, Kovács G., *Hódotság kori leletgyűjtés Baja belvárosából*, Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapesta, 2006, p. 275-295.
- Kovács 2021, Kovács G., *Stoves in the ottoman castle at Barcs, Drava Valley, Hungary*, Antæus, 37, Budapesta, 2021, p. 329-380.
- Kovács et. al. 2014, Kovács G., Bartosiewicz L., Gál E., Éder K., Miklós Z., Zatykó C., Rózsás M., Tóth A. J., *Medieval and Ottoman period (14th – 17th c.) archaeology in the Drava river region, Hungary - Results of an interdisciplinary project*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 65, Budapesta, 2014, p. 155-168.
- Krasowska 2016, Krasowska K., *Kafle piecowe z wykopalisk przeprowadzonych przy ul. Chmielnej 73-74 w Gdańsku*, Dantiscum, I, Gdansk, 2016, p. 515-547.
- Kuehn 2011, Kuehn S., *The Dragon in Medieval Islamic Astrology and its Indian and Iranian Influences*, *Proceedings of the Indo-Mongol Colloquium*, 1–4 Februarie, 2012, Centrul național pentru arte Indra Gandhi, New Delhi, 2011.

- Kuehn 2012, Kuehn S., *The Dragon in Medieval East Christian and Islamic art*, Editura Brill, Leiden, 405 p., 198 figuri, ISBN 978 90 04 18663 7 2011.
- Marcu-Istrate 2004, Marcu-Istrate D., *Cahle din Transilvania și Banat de la începuturi până la 1700*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 518 p., 33 figuri, 200 planșe, ISBN 973-8445-45-0.
- Marcu-Istrate 2004a, Marcu-Istrate D., *Cahle medievale din Transilvania. Colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca – Catalog*, Satu Mare. Studii și comunicări, XVII-XXI / 1, Satu Mare, 2000-2004, 2004, p. 121-185.
- Marta 2013, Marta D., *Cetatea Oradiei. De la începuturi și până la sfârșitul secolului al XVII-lea*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 325 p., 42 planșe, ISBN 978-973-7621-51-1.
- Mărginean 2007, Mărginean F., *Cahle medievale târzii din colecția Muzeului Arad*, Analele Banatului, XV, Timișoara, 2007, p. 143-153.
- Micle et. al. 2015, Micle D., Țuțuianu C. D., Dincă R., Oprean C., *Raport de cercetare preventivă privind situl Ciacova "Piața Cetății" – Reabilitarea și extinderea sistemului centralizat de alimentare cu apă a Orașului Ciacova, jud. Timiș – Ansamblul urban Piața Cetății* (raport), Timișoara, 2015.
- Micle et. al. 2023, Micle D., Gligor A., Borangic C., Vladu A., Trif R., *Raport de cercetare arheologică preventivă „Revitalizare prin reabilitare, modernizare și dotare zona urbană „Piața Cetății”, orașul Ciacova, Jud. Timiș”* (raport), Timișoara, 2023.
- Micle et. al. 2023a, Micle D., Gligor A., Borangic C., Vladu A., Trif R., *„Extindere canalizare pluvială U.A.T. Ciacova, cu referire la Certificat de Urbanism nr. 64 din 04.11.2020 oraș Ciacova, jud. Timiș”* (raport), Timișoara, 2023.
- Orosz 2012, Orosz K., *Stove tiles from the benedictine abbey at Pécsvárad*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 63, Budapesta, 2012, p. 417-449.
- Pinca 2001, Pinca R., *Cahle medievale din colecția Muzeului de Istorie și Etnografie din Lugoj*, Analele Banatului, S.N., IX, Timișoara, 2001, p. 329-360.
- Popa et. al. 1991, Popa R., Căpățînă D., Rădulescu A., Tomoni D., *Cetatea Făgetului (jud. Timiș). Cercetările arheologice din campaniile 1987-1988*, Revista Muzeului Militar Național, I, București, 1991, p. 23-38.
- Puskás 2010, Puskás J., *16 – 17. századi kályhaszemek és kályhacsempe-töredékek egy nyújtódi pincéből (Kovácszna megye)*, Acta Siculica, Sfântu Gheorghe, 2010, p. 227-234.
- Pusztai 2003, Pusztai T., *The pottery of the turkish palisade at Bátazék*, Gerelyes I., Kovács G. (eds), **Opuscula Hungarica - Archaeology of the Ottoman period in Hungary**, Muzeul Național din Budapesta, Budapesta, 420 p., ISBN 963 9046 95 7, p. 273-280.
- Rakonczay 2019, Rakonczay R., *„Habaner“ Ofenkacheln auf der Burg Čabrad*, Dissertationes Archaeologicae, 3, 7, Budapesta, 2019, p. 231-272.

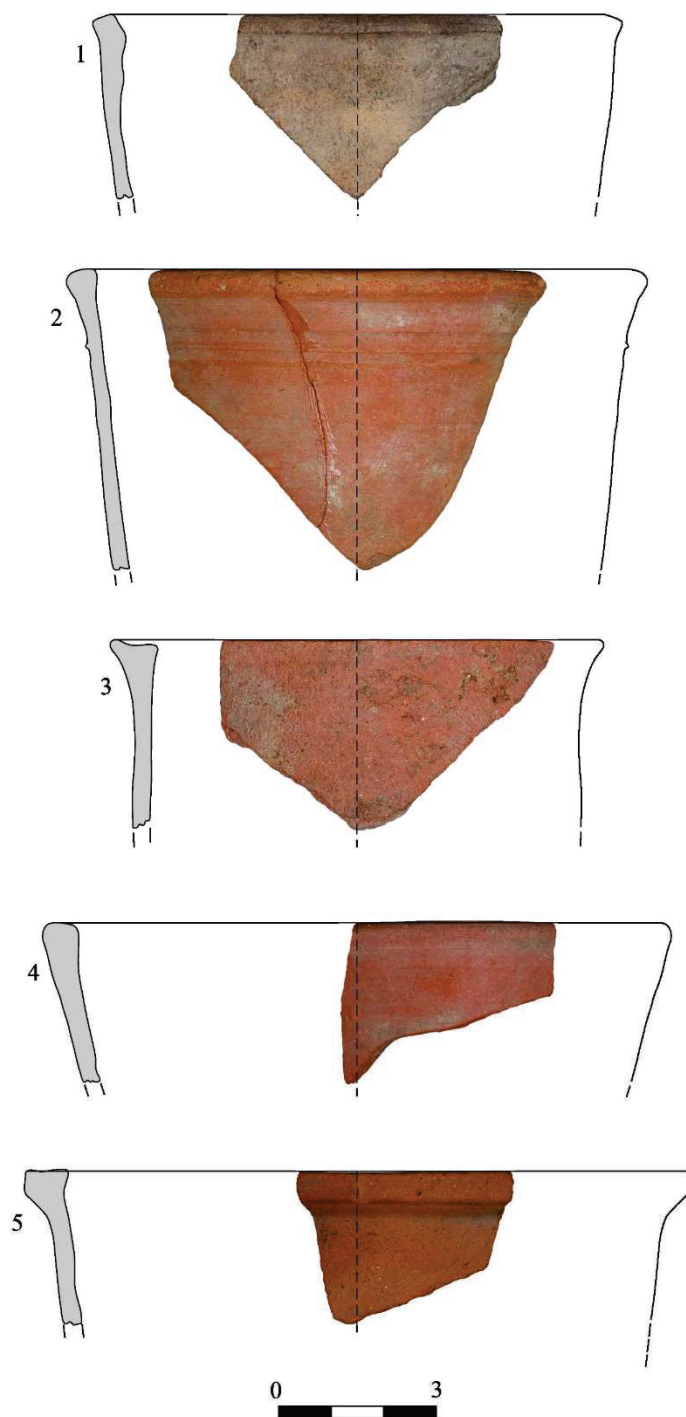
- Rădulescu 1999-2001, Rădulescu A., *Săpături arheologice ale șantierului școală la donjonul medieval de la Ciacova (jud. Timiș)*, Studii de istorie a Banatului, XXIII-XXIV-XXV, Timișoara, 1999–2001, p. 325–326.
- Rădulescu *et. al.* 2006-2007, Rădulescu A., Timoc C., Pinca R., Tănase D., *Șantierul arheologic „Ciacova – La Culă” (iulie 2006)*, Studii de istorie a Banatului, XXX-XXXI, Timișoara, 2006–2007, p. 313.
- Sabján, Végh 2003, Sabján T., Végh A., *A turkish house and stove tiles from the Water-Town (Víziváros) in Buda*, Gerelyes I., Kovács G. (eds), **Opuscula Hungarica - Archaeology of the Ottoman period in Hungary**, Muzeul Național din Budapesta, Budapesta, 420 p., ISBN 963 9046 95 7, p. 281-300.
- Štular 2014, Štular B., *On the fringes of the Empire*, Institutul de Arheologie, Ljubljana, 261 p., 132 figuri, 25 planșe, 1 imagine interactivă, ISBN 978-961-254-697-7.
- Szalai 2017, Szalai E., *15 – 17. századi kályhaelemek a Gyulai várból*, Benkő E., Kovács G., Orosz K. (eds), **Mesterségek és műhelyek a középkori és kora újkori Magyarországon tanulmányok Holl Imre emlékére**, Magyar Tudományos Akadémia, Budapesta, 562 p. ISBN 978-615-5766-01-5, p. 473-484.
- Zádor 2004, Zádor J., *Régészeti adatok a török kori Pestről*, Budapest régiségei, XXXVIII, Budapesta, 2004, p. 217-229.

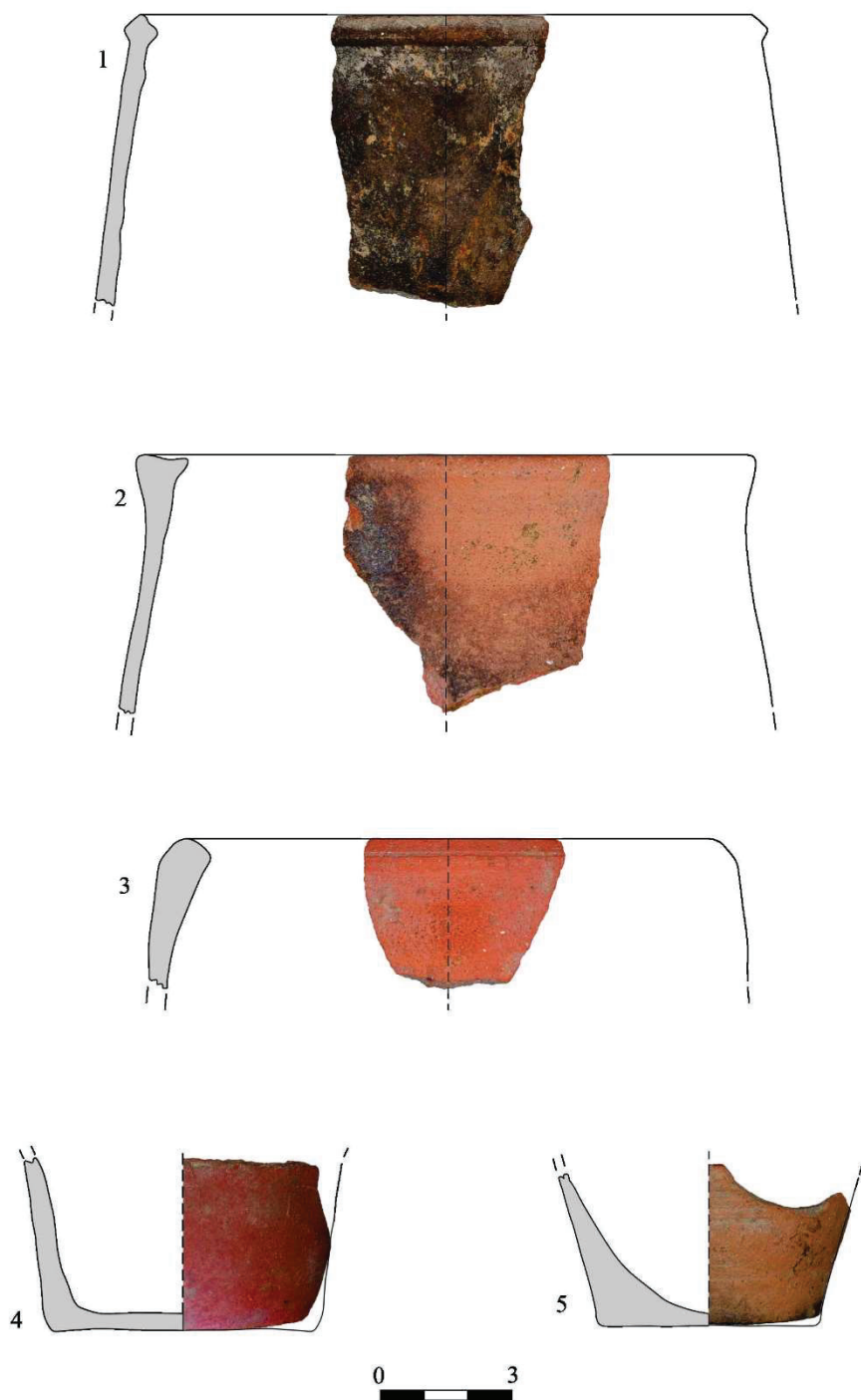
Pl. 1 - Ciacova pe harta județului Timiș

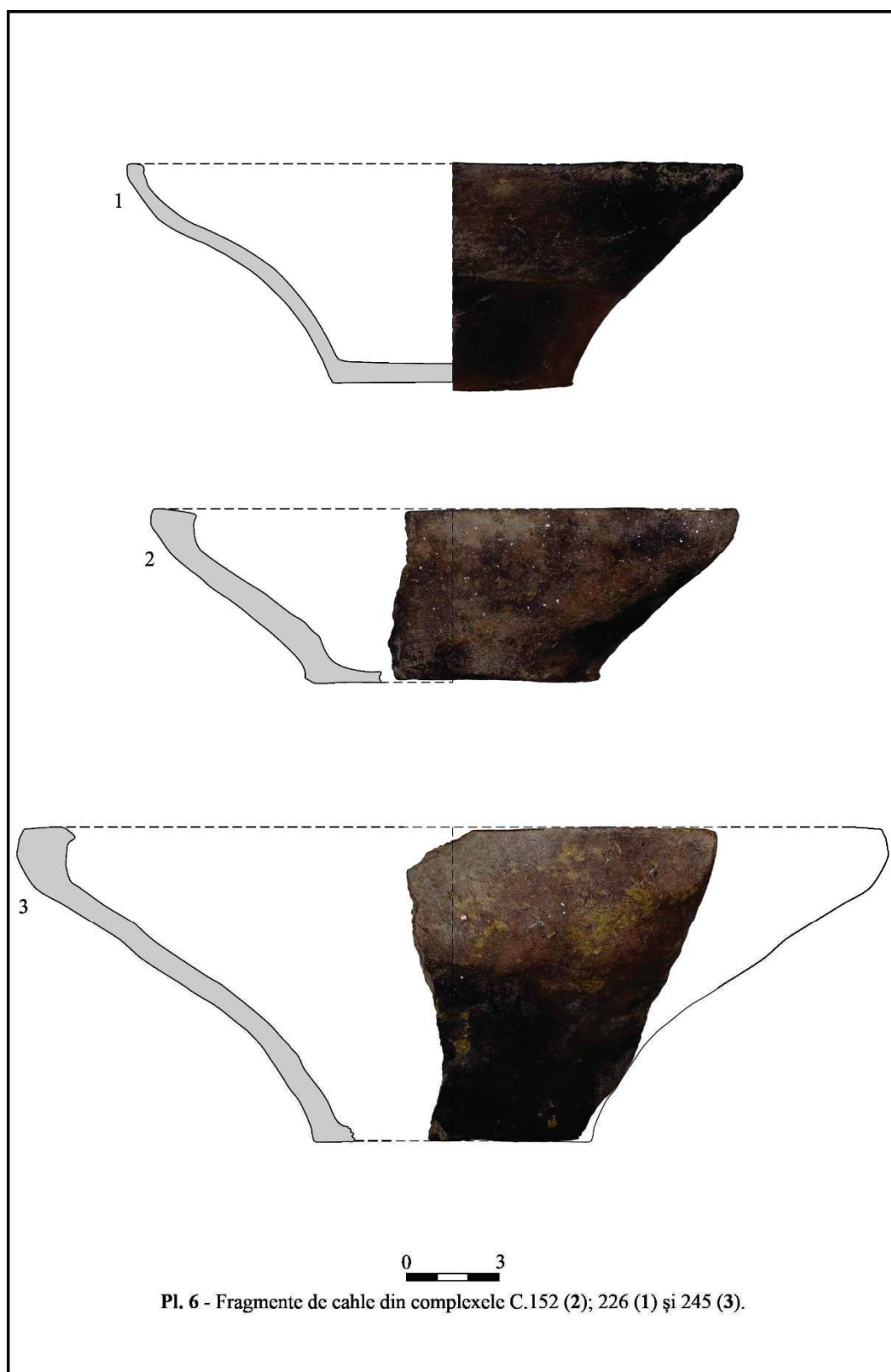

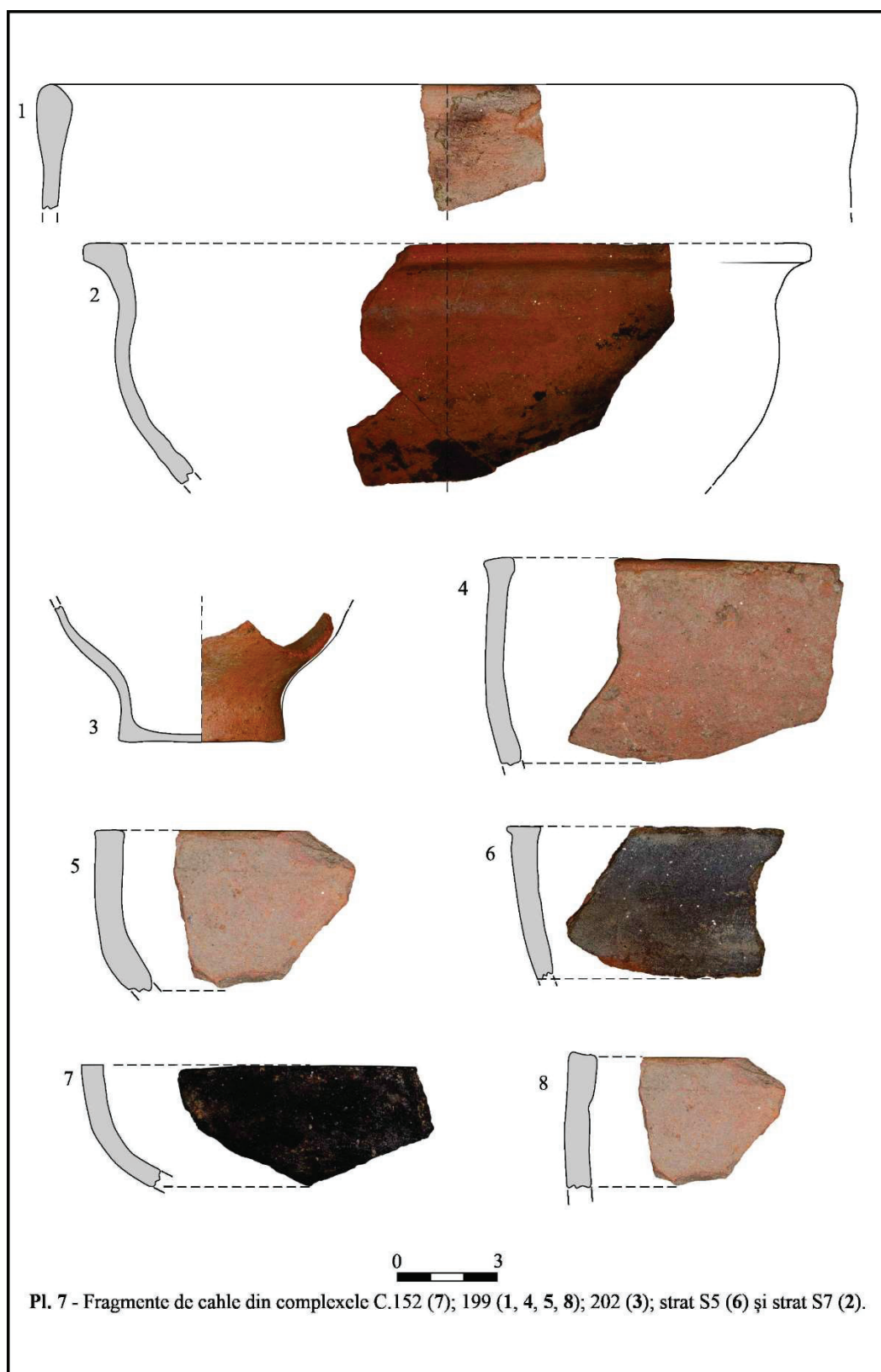

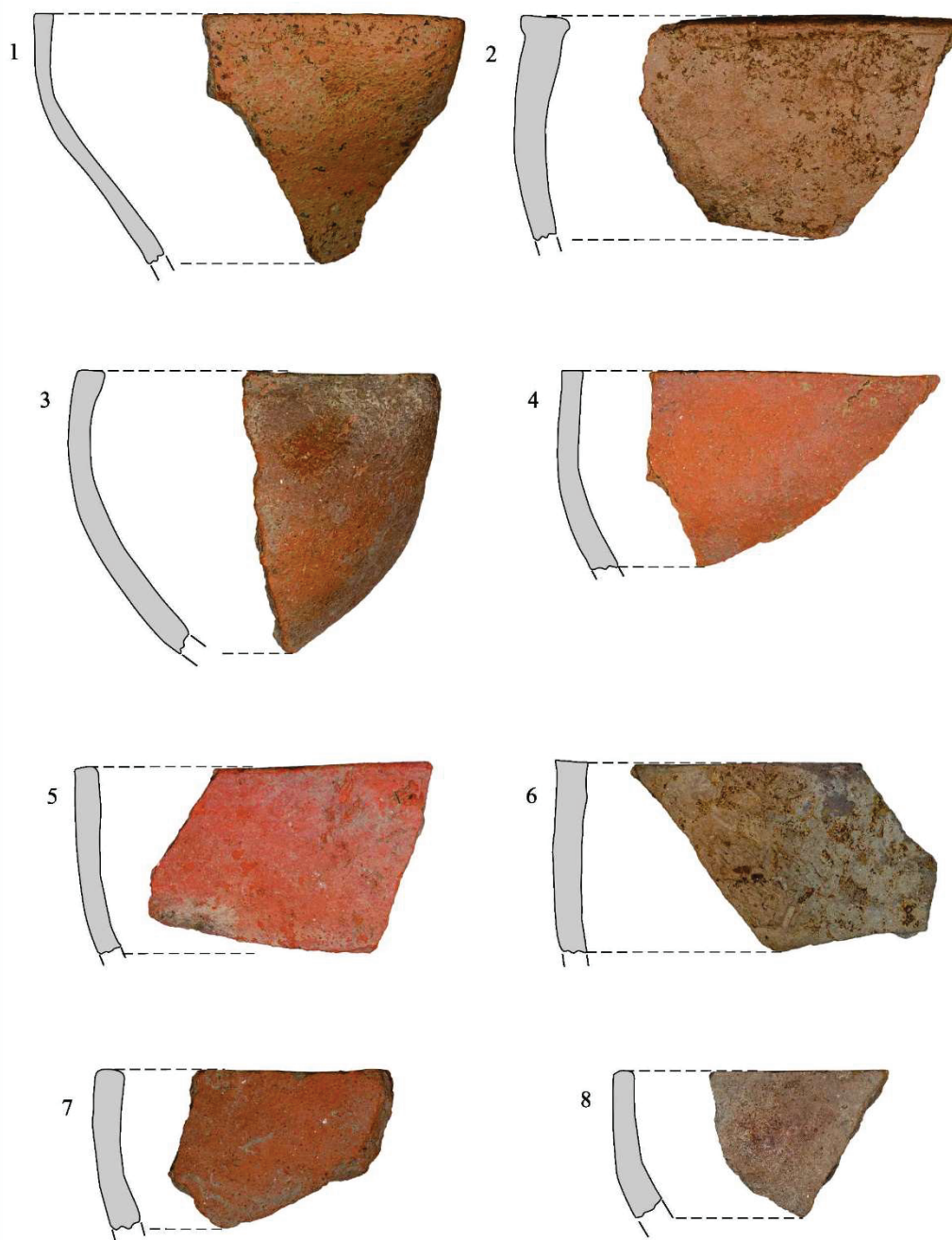
Pl. 4 - Fragmente de cahle din complexele C.155 (5); 199 (1); strat S6 (2, 4) și strat S8 (3).

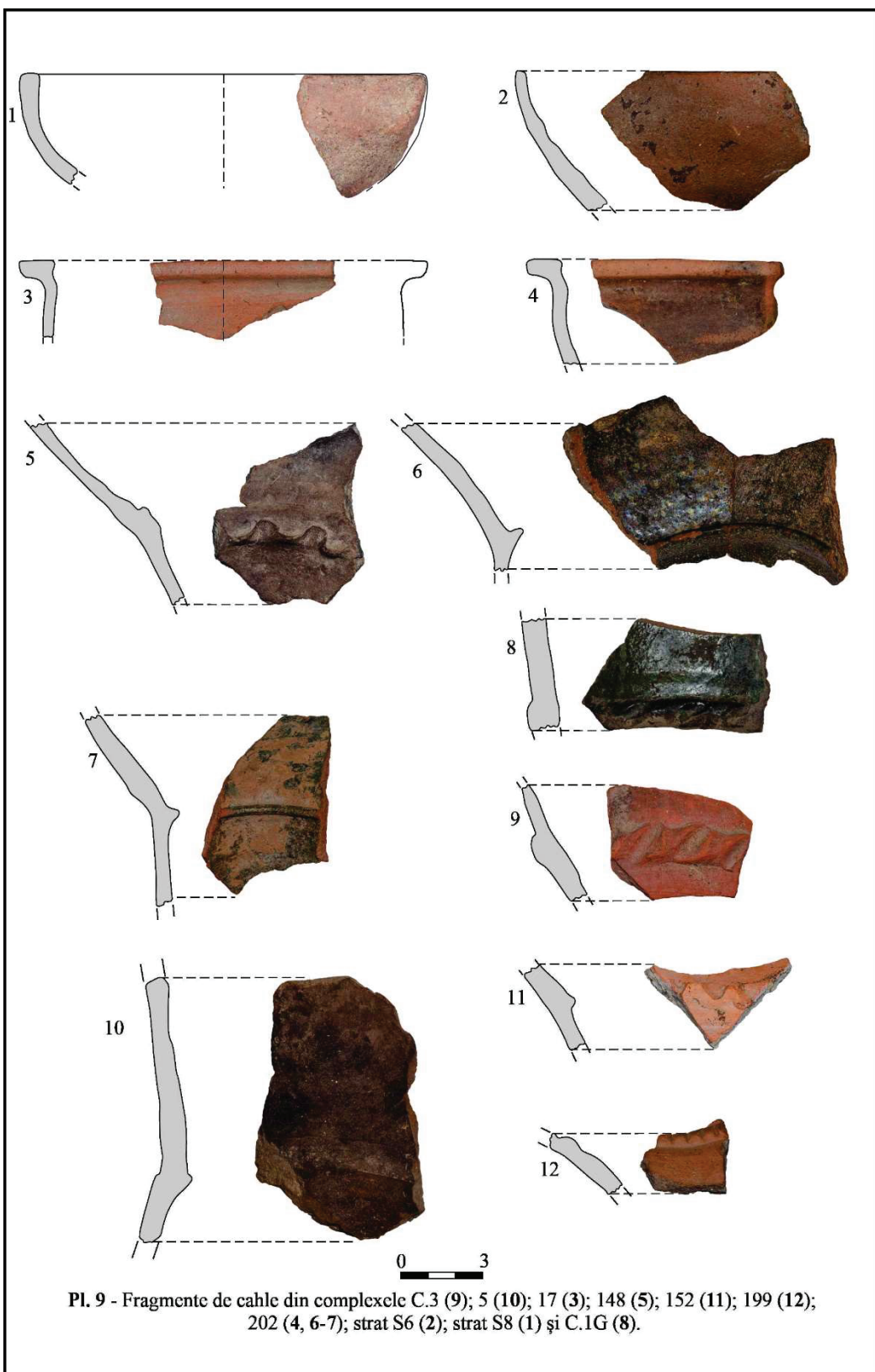
Pl. 5 - Fragmente de cahle din complexele C.202 (2-3); 235 (5); strat S5 (1) și strat S6 (4).

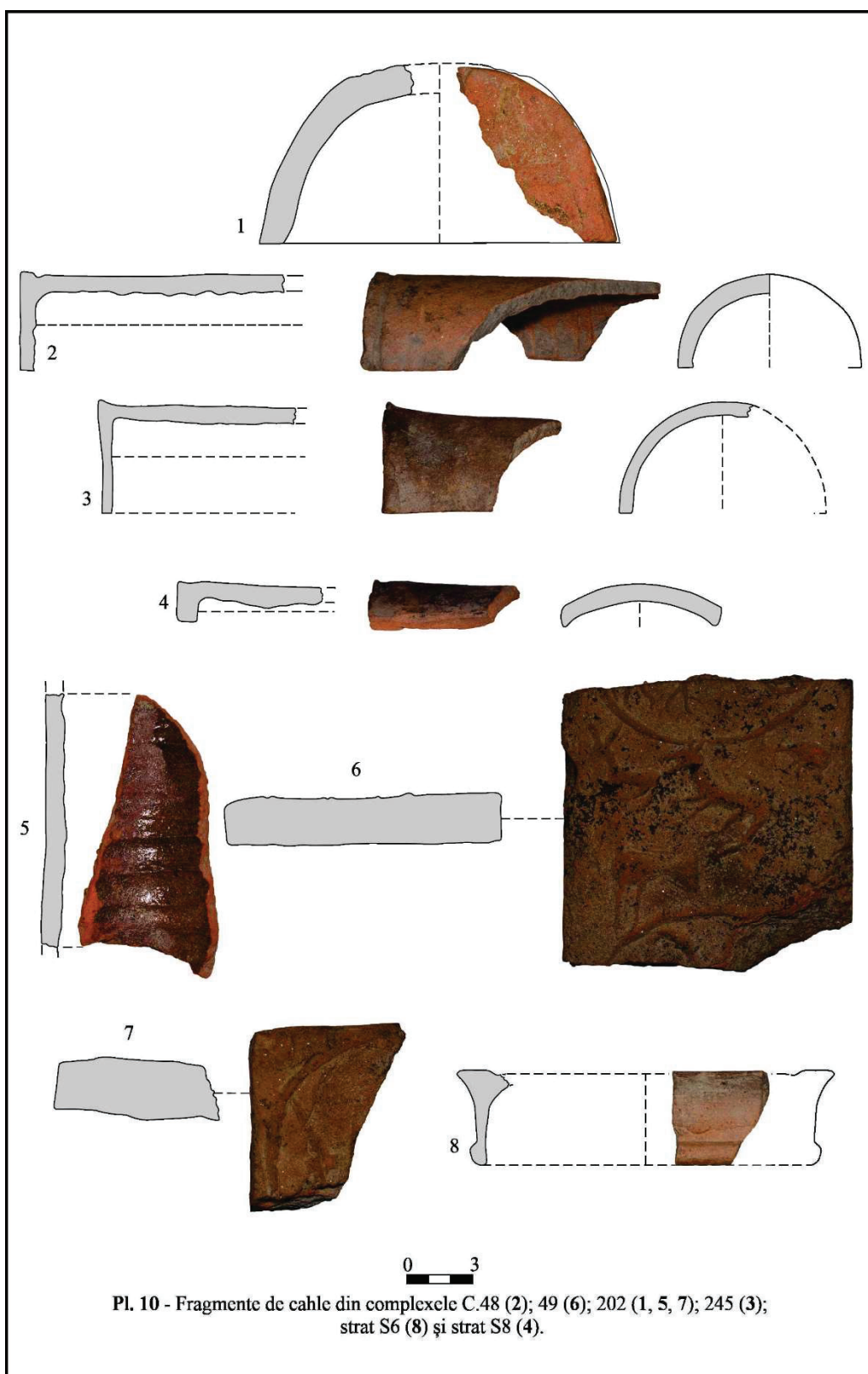

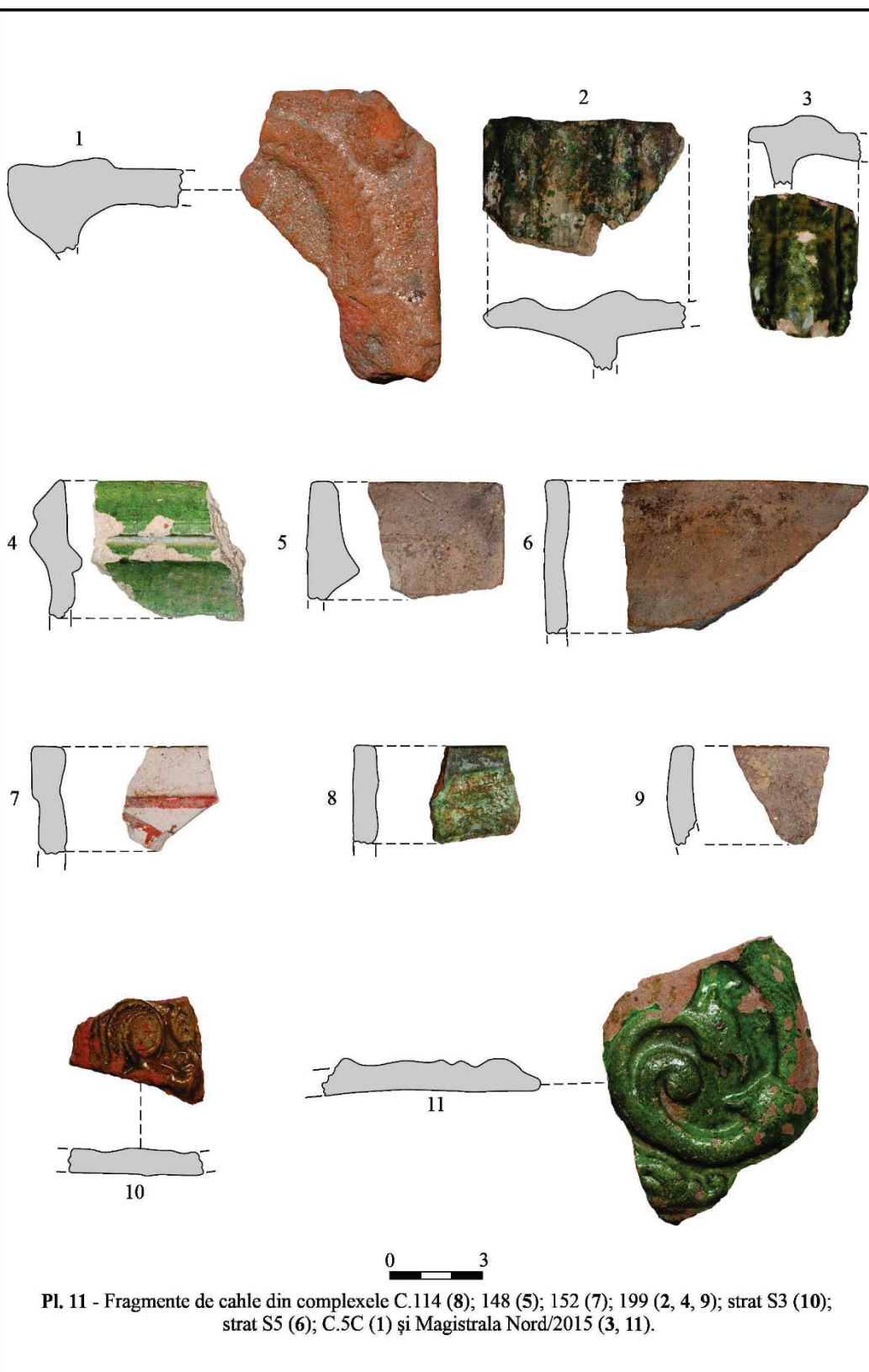

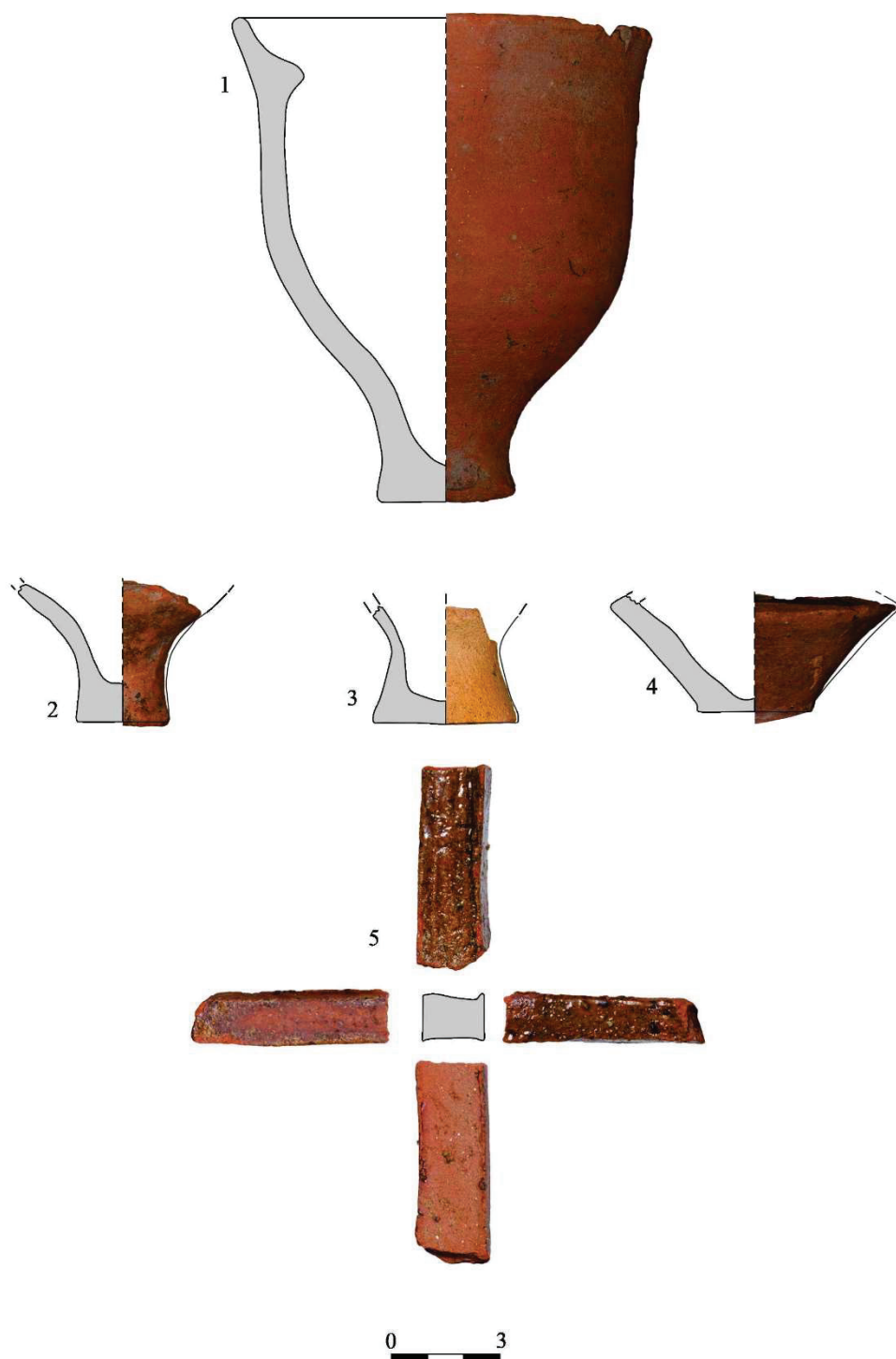

Pl. 8 - Fragmente de cahle din complexele C.148 (8); 152 (3, 5, 7); 202 (2, 4, 6) și 235 (1).

Pl. 12 - Fragmente de cahle din complexele C.202 (3, 5); 226 (1); strat S5 (2) și strat Caseta 4/2015 (4).

